

บทบาทของสำนักสันตติโอศกในการเคลื่อนไหวทางสังคม*

THE ROLE OF SANTI ASOKE IN SOCIAL MOVEMENT

ภูวมินทร์ วาดเขียน

Phuwamin Wadkean

จำเนียร ชุณหโสภาค

Jumnian Junhasobhaga

มหาวิทยาลัยรามคำแหง

Ramkhamhaeng University, Thailand

โยธิน แสงวงดี

Yothin Sawangdee

มหาวิทยาลัยมหิดล

Mahidol University, Thailand

E-mail: phuwamin@yahoo.co.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของสำนักสันตติโอศกในการเคลื่อนไหวทางสังคม นับตั้งแต่การเป็นกลุ่มที่มีส่วนร่วมสนับสนุน พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ในการเป็นผู้สมัครรับเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2528 จนถึงช่วงวิกฤติการณ์การเมืองไทย โดยศึกษาจากเอกสารเป็นหลัก ผลการศึกษาพบว่าสำนักสันตติโอศกไม่มีสถานะเป็นองค์กรทางพุทธศาสนาที่ได้รับการรับรองจากรัฐและคณะสงฆ์ไทย ซึ่งสถานะเช่นนี้ทำให้สำนักสันตติโอศกสามารถดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างเป็นอิสระทั้งกิจกรรมทางศาสนา และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสังคม สำนักสันตติโอศกได้ดำเนินกิจกรรมทางสังคมโดยเป็นกลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคมที่มีสมณะโพธิรักษ์เป็นเจ้าสำนัก สำนักสันตติโอศกมีการจัดโครงสร้างองค์กรอย่างเป็นระบบ มีการประกอบพิธีกรรม ประเพณี เทศกาลต่าง ๆ ทำให้สามารถสร้างอุดมการณ์ทั้งทางศาสนาและอุดมการณ์ทางสังคมต่าง ๆ ในลักษณะพุทธศาสนาแบบอโศก การเคลื่อนไหวทางสังคมหลายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย เกิดขึ้นจากการที่สมาชิกสำนักสันตติโอศกรวมตัวกันเป็นองค์กรที่ดำเนินกิจกรรมทางศาสนาควบคู่ไปกับการดำเนินกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางสังคม มีการจัดตั้งขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เข้มแข็งอย่างเป็นระบบ มีรูปแบบและลักษณะของการเคลื่อนไหวที่เป็นเครือข่ายชาวอโศกที่กระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย ผนวกกับพลังของเครือข่ายพันธมิตรแนวร่วมที่ชาวอโศกมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคล ชุมชน ตลอดจนกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองต่าง ๆ ที่มีแนวทางเดียวกัน โดยมี

* Received 1 July 2020; Revised 14 April 2021; Accepted 18 April 2021

จุดประสงค์ของขบวนการ คือ ต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยให้เป็นไปตามเป้าหมายของกลุ่มตน ซึ่งการสร้างเครือข่ายทางสังคมทำให้การเคลื่อนไหวของสำนักสันตอโศกเกิดประสิทธิผลมากกว่าการเคลื่อนไหวเพียงลำพังเฉพาะกลุ่ม

คำสำคัญ: บทบาท, สำนักสันตอโศก, สมณะโพธิรักษ์, การเคลื่อนไหวทางสังคม

Abstract

This article aimed to study the role of the Santi Asoke in social movement since when the group was a support for Maj.Gen. Chamlong Srimuang was a candidate for the governor of Bangkok in 1985 to the era of Thailand's political crisis. This article mainly studied from the documents. The results of the article showed that Santi Asoke did not have a status of a Buddhist organization that was certified from the government and Thai Sangha. This status has allowed Santi Asoke to conduct activities freely, both in religious activities and social activities. Santi Asoke was conducting social activities as a social movement with Samana Phothirak as the master. Santi Asoke has a systematic organizational structure with rituals, traditions, and festivals that creates the Asoke Buddhism ideology in both religious and social ideologies. Several social movements have occurred in Thai society arose from the members of the Santi Asoke that formed an organization carrying out religious activities along with the implementation of social activism. They have a systematic and strong social movement with a network of the members of Santi Asoke spreading across Thailand. This also included the power of the alliances network where Asoke members interact with individuals, communities, and other political interest groups that have the same direction. The object of the movement of Santi Asoke was to drive Thai society toward their goals. The social movement of Santi Asoke was more effective than individual group movements.

Keywords: The Role, Santi Asoke, Samana Phothirak, Social Movement

บทนำ

นายมงคล รักพงษ์ อดีตศิลปินได้อุปสมบทเป็นภิกษุในพุทธศาสนา และในเวลาต่อมาได้เป็นผู้นำในการก่อตั้งกลุ่มชาวอโศกขึ้นใน พ.ศ. 2516 มีสถานที่ปฏิบัติศาสนกิจอยู่ที่ธรรมสถานแดนอโศก จังหวัดนครปฐม โดยในระยะเริ่มแรกมีสมาชิกในกลุ่มทั้งภิกษุ และผู้ปฏิบัติธรรมจำนวนรวม 18 รูป/คน ต่อมาในวันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2518 คณะสงฆ์ชาวอโศกได้ออก

แถลงการณ์ถึงฝ่ายปกครองสงฆ์เพื่อ “ประกาศตนเอกเทศ” ไม่อยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคมซึ่งเป็นองค์กรบริหารกิจการพุทธศาสนาสูงสุดของไทย โดยกลุ่มชาวอโศกในขณะนั้นมีสมาชิกทั้งสิ้น 41 รูป/คน ประกอบด้วย ภิกษุ 21 รูป สามเณร 2 รูป ซีกรัก 13 คน และผู้ปฏิบัติธรรม 5 คน (มูลนิธิดรณาสถิต, 2555) กลุ่มชาวอโศกได้มีพัฒนาการในด้านต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องเป็นที่รู้จักในปัจจุบันในนามสำนักสันติอโศกมีนายมงคล รักพงษ์หรือสมณะโพธิรักษ์ที่ชาวอโศกเรียกขานว่า “พ่อท่าน” เป็นเจ้าสำนัก ซึ่งการดำเนินงานของสำนักสันติอโศกได้แพร่หลายอย่างกว้างขวางทั้งได้รับการยอมรับและไม่ยอมรับในสังคมไทย และยังมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในระดับนานาชาติเป็นระยะเวลาเกือบ 50 ปี สำนักสันติอโศกมีลักษณะของการรวมกลุ่มในรูปแบบ “สำนัก” เป็นองค์กรทางศาสนา (Religious Organization) องค์กรหนึ่งของสถาบันทางศาสนาในประเทศไทย แต่ไม่มีสถานะเป็นองค์กรทางพุทธศาสนาที่ได้รับการรับรองจากรัฐและคณะสงฆ์ไทย อย่างไรก็ตามสำนักสันติอโศกมีการจัดองค์กรที่ชัดเจนเป็นทางการ มีการประกอบพิธีกรรม ตลอดจนมีประเพณี เทศกาลต่าง ๆ เป็นของตนเอง โดยองค์กรมีจุดเริ่มต้นเมื่อสมณะโพธิรักษ์เป็นอิสระจากคณะสงฆ์ไทยและได้ร่วมมือกับสมาชิกสถาปนา “อาณาจักร” ของชาวอโศกขึ้นมีสถานะเป็น “ชุมชน” ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ พุทธสถาน สังฆสถาน และอวาสสถาน

1. พุทธสถาน

พุทธสถานเป็นชุมชนชาวอโศกที่ประกอบด้วยชุมชนนักบวช ชุมชนญาติธรรมและโรงเรียนสัมมาสิกขา พุทธสถานมี 7 แห่ง คือ 1) พุทธสถานศิระะอโศก เป็นพุทธสถานแห่งแรกก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 23 มกราคม พ.ศ. 2519 ที่ตำบลกระแซงใหญ่ อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ ดินแดนบ้านเกิดของสมณะโพธิรักษ์ 2) ศาลิอโศกเป็นพุทธสถานที่ก่อตั้งในลำดับถัดไป โดยก่อตั้งเมื่อวันที่ 6 มิถุนายน พ.ศ. 2519 ที่ตำบลโคกเดื่อ อำเภอไพศาลี จังหวัดนครสวรรค์ 3) พุทธสถานสันติอโศกซึ่งถือเป็นศูนย์กลางหรือเมืองหลวงของชาวอโศกก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ. 2519 ที่แขวงคลองกุ่ม เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 4) พุทธสถานปฐมอโศก ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2523 ที่ตำบลพระประโทน อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม โดยได้ยุบรวมแดนอโศก ที่บ้านรางหว้า อำเภอกำแพงแสน มาเข้าไว้ด้วยกัน 5) พุทธสถานราชธานีอโศก ตำบลบู่ใหม่ อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2536

ศิระะอโศก ปฐมอโศก และราชธานีอโศก ทั้งสามแห่งเป็นดินแดนของชาวอโศกที่แตกต่างออกไป โดยเป็นพุทธสถานที่ทำการทดลองโครงการทางเศรษฐกิจจำนวนมาก พุทธสถานแห่งอื่น ๆ คือ 6) พุทธสถานสิมาอโศก ตำบลหนองบัวศาลา อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ก่อตั้งเมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2533 7) พุทธสถานภูผาฟ้า น้ำ ตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2538 (สุรเกียรติ์ จักรธรานนท์, 2550)

2. สังฆสถาน

สังฆสถานเป็นชุมชนชาวอโศกที่ประกอบด้วยชุมชนนักบวช ชุมชนญาติธรรม และโรงเรียนสัมมาสิกขา สังฆสถานมี 2 แห่ง คือ 1) สังฆสถานหินผาฟ้าน้ำ เป็นสังฆสถานแห่งแรกตั้งอยู่ที่ตำบลหนองไผ่ อำเภอกำแพงศรี จังหวัดชัยภูมิ ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2539 2) สังฆสถานทะเลธรรม ตำบลบ้านควน อำเภอเมือง จังหวัดตรัง ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2543

3. อาวาสสถาน

อาวาสสถาน เป็นชุมชนของชาวอโศกที่มีเพียงญาติธรรมอยู่รวมเป็นชุมชนตามแนวทางที่สมณะโพธิรักษ์กำหนดไว้ โดยยังไม่มีนักบวชอยู่ประจำ มีจำนวนสมาชิกในแต่ละชุมชนตั้งแต่ 2 - 20 คน อาวาสสถานมี 9 แห่ง คือ 1) ศรีโคตรบูรณอโศก จังหวัดนครพนม เป็นอาวาสสถานแห่งแรกก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2540 2) วังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2541 3) เมฆาอโศก จังหวัดบุรีรัมย์ ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2542 4) ดินหนองแดนเหนือ จังหวัดอุดรธานี ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2543 5) ดอยรายปลายฟ้า จังหวัดเชียงราย ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2545 6) เลไธย์อโศก จังหวัดเลย ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2545 7) วังจันท์พุกษา จังหวัดจันทบุรี ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2545 8) ฮอมบุญอโศก จังหวัดแพร่ ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2546 9) แก่นอโศก จังหวัดขอนแก่น ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2549

นอกจากนี้ยังมีชุมชนที่เป็นเครือข่ายของชาวอโศกที่ดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันจำนวน 8 แห่งประกอบด้วย 1) ชุมชนสวนสำเภา จังหวัดอำนาจเจริญ ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2541 2) ชุมชนร้อยเอ็ดอโศก จังหวัดร้อยเอ็ด ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2543 3) ชุมชนเพชรผาภูมิ จังหวัดกำแพงเพชร ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2545 4) ชุมชนศรีบูรพาอโศก จังหวัดปราจีนบุรี ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2545 5) ชุมชนธรรมชาตอโศก จังหวัดชุมพร ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2545 6) ชุมชนสกลอโศก จังหวัดสกลนคร ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2546 7) ชุมชนสุรินทร์อโศก จังหวัดสุรินทร์ ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2546 และ 8) ชุมชนวังสวนฟ้า จังหวัดสระแก้ว ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2549

ในปีพ.ศ. 2559 ประมาณจำนวนญาติธรรมที่อยู่ประจำในชุมชนอโศกทั้งหมดประมาณ 1,300 คน กระจายอยู่ในชุมชนอโศก 18 แห่งทั่วทั้งประเทศ โดยส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 10 แห่ง รองลงมาคือภาคเหนือ 3 แห่ง และภาคกลาง 3 แห่ง ภาคตะวันออก และภาคใต้ ภาคละ 1 แห่ง โดยชุมชนที่มีจำนวนสมาชิกมากที่สุดคือราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี มีสมาชิก 400 คน รองลงมาคือชุมชนสันตอโศก กรุงเทพฯ มีสมาชิก 300 คน (บัณฑิต ศิริรักษ์โสภณ, 2559)

สำนักสันตอโศกมีการจัดประเภทของสมาชิกไว้หลายประเภทด้วยกันซึ่งมีทั้งนักบวชและไม้นักบวชโดยการที่จะเป็นนักบวชของชาวอโศกนั้นมีขั้นตอนเพื่อเป็นการเตรียมใจและเป็นการทดสอบตนเอง มีข้อปฏิบัติดังนี้

1. ผู้ที่ต้องการบวชต้องสมาทานรักษาศีล 8 มีสถานะเป็น “อารามิก” (คนวัดชาย) หรือ “อารามิกา” (คนวัดหญิง) อยู่ภายในขอบเขตการดูแลของพุทธสถาน 1 ปี ก่อน แล้วจึงขอเลื่อนฐานะเป็น “ปะ” (ปฏิบัติ) คือผู้ปฏิบัติธรรม โดยมีสมณะ 5 รูป รับรอง เป็นลายลักษณ์อักษร และคอยรับผิดชอบดูแล

2. “ปะ” ปะชายนุ่งกางเกงสีน้ำตาล ปะหญิงผ้านุ่งสีน้ำตาลสวมเสื้อสีน้ำตาล แบบสุภาพตามที่มียู่ ไม่โกนศีรษะ และต้องอยู่ปฏิบัติธรรมอย่างน้อย 4 เดือน สำหรับชาย และ 6 เดือน สำหรับหญิง

3. “นาค” และ “กรั๊ก” เมื่อครบกำหนดเป็น “ปะ” แล้วก็มีสิทธิเตรียมตัว บวช โดยแจ้งความจำนงค์ต่ออุปัชฌาย์เพื่อให้อุปัชฌาย์นำเรื่องเข้าพิจารณาในหมู่สมณะ เมื่อที่ ประชุมมีมติเห็นชอบเป็นเอกฉันท์แล้ว จึงเลื่อนฐานะเป็น “นาค” (สำหรับชาย) และเป็น “กรั๊ก” (สำหรับหญิง) หากพิจารณาแล้วยังไม่เห็นชอบก็ต้องอยู่ในฐานะเดิมต่อไปตาม ระยะเวลาที่มติในที่ประชุมเห็นสมควร นาคโกนศีรษะสวมเสื้อคอกกลมสีน้ำตาลมีขลิบสีน้ำตาล อ่อนที่คอเสื้อ กรั๊กโกนศีรษะสวมเสื้อแบบเดียวกับนาคและมีสไบสีกรั๊ก

4. “สามเณร” เมื่อฝ่ายชายอยู่ในฐานะ “นาค” มาได้อย่างน้อย 4 เดือน ก็จะมีสิทธิขอเลื่อนฐานะจากที่ประชุม เป็นสามเณร ถือศีล 10

5. “สมณะ” เมื่ออยู่ในฐานะสามเณรอย่างน้อย 4 เดือน จึงมีสิทธิขอเลื่อน ฐานะเป็น “สมณะ” ส่วนฝ่ายหญิงต้องอยู่ในฐานะ “กรั๊ก” อย่างน้อย 1 ปี 6 เดือน จึงมีสิทธิขอ บวชเลื่อนฐานะเป็น “สิกขมาตุ” ได้ (คณะกรรมการชุมชนบุญนิยมสันติอโศก, 2551) สิกขมาตุ แปลว่า แม่หรือหญิงผู้ศึกษา ในทางปฏิบัติการบวชเป็นสิกขมาตุได้นั้นต้องกินเวลาหลายปี ที่เดียว (เฮกิล่า โฮร์น และมาเรีย เลนา, 2541) ทั้งนี้การเลื่อนฐานะตั้งแต่ “ปะ” เป็นต้นไป ทั้งชายและหญิงต้องอาศัยคะแนนเสียงเป็นเอกฉันท์ สมณะที่บวชใหม่จะต้องศึกษาพระวินัย จากพระไตรปิฎกโดยต้องอ่านพระไตรปิฎก เล่ม 1 - 2 ให้จบเป็นอย่างน้อยภายใน 5 ปี ส่วนสามเณรที่บวชใหม่จะต้องศึกษาเป้าหมายของการบิณฑบาตให้ชัดเจนมิฉะนั้นจะไม่มีสิทธิ ออกบิณฑบาต (คณะกรรมการชุมชนบุญนิยมสันติอโศก, 2551) ในปี พ.ศ. 2557 มีสมณะ จำนวนทั้งหมด 90 รูป (ทีมงานข่าวอโศก, 2557)

สำนักสันติอโศกมีประเพณีและเทศกาลเป็นของตนเอง ซึ่งถือปฏิบัติมาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งจนถึงปัจจุบัน กิจกรรมและเทศกาลที่สำคัญของชาวอโศก เช่น วันกตัญญูกตเวที จัดในช่วงเดือนเมษายน (วันสงกรานต์) ของทุกปี เป็นประเพณีรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ในชุมชน ชาวอโศก งานอบรม “ยุวพุทธทายาท” จัดในช่วงเดือนเมษายน ของทุกปี เป็นเวลา 4 คืน 5 วัน เพื่อฝึกฝนเยาวชนให้ได้เรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนคนมีศีล กินอยู่เรียบง่าย แต่ไม่มั่งคั่ง งาน อโศกรำลึกและบูชาพระบรมสารีริกธาตุ จัดที่พุทธสถานสันติอโศก กรุงเทพฯ ในวันที่ 9 มิถุนายน ของทุกปี เป็นวันบูชาพระบรมสารีริกธาตุ และวันที่ 10 มิถุนายน เป็นวันอโศก รำลึก งานบูชาบุพการี งานตลาดอาริยะปีใหม่อโศก งานพุทธาภิเษกสวดปาฏิหาริย์

งานปลุกเสกพระแท้ ๆ ของพุทธ งานมหาปวารณา ฯลฯ (คณะกรรมการชุมชนบุญนิยมสันติ
อโศก, 2551)

จากโครงสร้างองค์กร การประกอบพิธีกรรม ประเพณี เทศกาลต่าง ๆ ของสำนักสันติ
อโศก พิจารณาได้ว่ามีลักษณะเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางศาสนาใหม่ (New Religious
Movement) ที่จัดเป็นประเภทหนึ่งของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movements)
ที่มีบทบาทและเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันในสังคม สำนักสันติอโศกมีลักษณะเป็นขบวนการ
เคลื่อนไหวทางสังคมที่มี “วิถีชีวิต” ดังที่บรูมและเช็คสนิคอธิบายว่าในช่วงเริ่มเกิดขึ้นมาใน
ความไม่สงบจนถึงวาระสุดท้ายกลายเป็นที่ยอมรับและกลายเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันในสังคม
(Institutionalization) (บรูม ลีโอนาร์ด และเช็คสนิค ฟิลิปส์, 2509) สำนักสันติอโศกเป็น
ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่มีลักษณะเป็น “การเมือง” ที่กล่าวได้ว่าเป็น “ขบวนการทาง
การเมือง” โดยพิจารณาได้จากตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันมีการกล่าววิพากษ์วิจารณ์กันอย่าง
กว้างขวางว่าสำนักสันติอโศกมีแนวทางแบบ “คอมมิวนิสต์” ซึ่งเป็นภัยต่อความมั่นคงของ
ประเทศ บทบาทของสำนักสันติอโศกในฐานะขบวนการทางการเมืองเริ่มเด่นชัดนับตั้งแต่
พล.ต.จำลอง ศรีเมือง อดีตนายทหารและนักการเมืองผู้มากบทบาทได้เข้ามาเป็นลูกศิษย์ของ
สมณะโพธิรักษ์เจ้าสำนักสันติอโศกใน พ.ศ. 2522 การเข้ามาของ พล.ต.จำลองทำให้ถูกจับตา
จากหลายฝ่ายทางการเมืองในสมัยนั้นว่าสำนักสันติอโศกเป็น “ฐานการเมือง” ของ “ทหาร
หนุ่มกลุ่มหนึ่ง” ที่กำลังก่อหวอดเพื่อจุดมุ่งหมายทางการเมืองอย่างเงิบๆ อย่างไรก็ตามสมณะ
โพธิรักษ์ได้อธิบายว่าการที่ พล.ต.จำลอง เข้ามาปฏิบัติธรรมที่สำนักสันติอโศกนั้น “เป็นสื่อ
ชักนำ” ให้ตัวท่านเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมือง นอกจากนั้นการที่ พล.ต.จำลอง เข้ามาปฏิบัติ
ธรรมทำให้ได้รู้จักคุ้นเคยกับสมาชิกเดิมของชาวอโศกจนกระทั่งมีการรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่ม
การเมืองชื่อ “กลุ่มรวมพลัง” ที่สนับสนุน พล.ต.จำลอง ศรีเมืองในการเป็นผู้สมัครรับเลือกตั้ง
ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครปี พ.ศ. 2528 ในเวลาต่อมากลุ่มรวมพลังได้พัฒนาขึ้นเป็นพรรค
การเมืองที่มีชื่อว่า “พรรคพลังธรรม” ซึ่งมีสมณะโพธิรักษ์เป็นผู้ร่วมก่อตั้ง

สำนักสันติอโศกได้มีบทบาทในการเคลื่อนไหวทางสังคม และการเคลื่อนไหวทาง
การเมืองในหลายเหตุการณ์ เช่น ใน พ.ศ. 2535 เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ พล.ต.จำลอง เป็นผู้ที่มี
บทบาทอย่างมากโดยเป็น “แกนนำหลัก” ในการนำผู้ชุมนุมขับไล่ พล.อ.สุจินดา คราประยูร
นายกรัฐมนตรี และญาติธรรมของสำนักสันติอโศกจำนวนมากออกมาร่วมชุมนุมในท้องถนน
ร่วมกับประชาชนกลุ่มต่าง ๆ การเคลื่อนไหวทางสังคมของสำนักสันติอโศกเพื่อคัดค้านการนำ
บริษัท ไทยเบฟเวอเรจ จำกัด (มหาชน) เข้าจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย
(ตลท.) บทความนี้มุ่งศึกษาบทบาทของสำนักสันติอโศกในการเคลื่อนไหวทางสังคม และ
การเคลื่อนไหวทางการเมืองที่มีผลกระทบต่อสังคมไทย นับตั้งแต่การเป็นกลุ่มที่มีส่วนร่วม
สนับสนุนพล.ต.จำลอง ศรีเมืองในการเป็นผู้สมัครรับเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2528 จนถึงเหตุการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองของสังคมไทยในปี พ.ศ. 2557

การสร้างเครือข่ายทางสังคมของสำนักสันตโตโค

เมื่อสมณะโพธิรักษ์ประกาศไม่ขึ้นต่อมหาเถรสมาคม ในวันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2518 สมณะโพธิรักษ์ได้ก่อตั้งกลุ่มอิสระและได้สถาปนาอาณาจักรของตนเองขึ้นเพื่อดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทางศาสนาในนาม “สันตโตโค” การเกิดขึ้นของสำนักสันตโตโคนั้นพิจารณาได้ว่ามีสถานะเป็นสถาบันทางศาสนาสถาบันหนึ่งของสังคมไทย นอกจากสำนักสันตโตโคจะแสดงบทบาทหลักอันได้แก่การเผยแผ่หลักธรรมคำสั่งสอนของพุทธศาสนาแล้วนั้น ยังได้ดำเนินกิจกรรมอื่น ๆ ควบคู่ไปด้วยซึ่งกิจกรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งก็คือการดำเนินกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยสำนักสันตโตโคเริ่มเข้ามามีบทบาทในการเคลื่อนไหวทางสังคมอย่างเด่นชัดเมื่อ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง อดีตนายทหารและนักการเมืองได้เข้ามาเป็นลูกศิษย์ของสมณะโพธิรักษ์ในปี พ.ศ. 2522 ภายหลังจาก พล.ต.จำลอง ลาออกจากตำแหน่งเลขาธิการนายกรัฐมนตรี พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ ในปี พ.ศ. 2522 พล.ต.จำลองมีความเลื่อมใสศรัทธาในตัวสมณะโพธิรักษ์และนางศิริลักษณ์ ศรีเมืองภรรยาของ พล.ต.จำลอง เป็นผู้ “ชักชวน” ให้ไปปฏิบัติธรรมที่สำนักสันตโตโค (นาวาบุญนิยม, 2553) การที่ พล.ต.จำลอง เข้ามาเป็นสานุศิษย์ของสมณะโพธิรักษ์ทำให้ถูกจับตาจากหลายฝ่ายทางการเมืองในสมัยนั้นว่าสำนักสันตโตโคเป็น “ฐานการเมือง” ของ “ทหารหนุ่มกลุ่มหนึ่ง” ที่กำลังก่อหวอดเพื่อจุดมุ่งหมายทางการเมืองอย่างเงิบๆ มีการวิจารณ์ว่าสำนักสันตโตโคกำลังประสานความคิดกับขบวนการทหารกลุ่ม “ยังเติร์ก” เพื่อนำศาสนาเข้าไปเกลือกกลั้วกับการเมืองหรือยังเติร์กกำลังหันหน้าไปใช้ฐานด้านศาสนาเป็นผลผลักดันทางการเมืองอันไม่เหมาะสมและไม่พึงกระทำ (เทิดธรรมทรงไทย, 2551) อย่างไรก็ตามการเข้ามาปฏิบัติธรรมภายในสำนักสันตโตโคทำให้ พล.ต.จำลอง ได้รู้จักคุ้นเคยกับสมาชิกเดิมของชาวอโคก จนกระทั่งมีการรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มการเมืองชื่อ “กลุ่มรวมพลัง” ซึ่งมี พล.ต.จำลอง เป็นแกนนำและมีสมาชิกชาวอโคกจำนวนหนึ่งเป็นสมาชิกส่วนหลัก ๆ โดยกลุ่มรวมพลังได้เริ่มรวมกันทำงานทางการเมืองในระดับการเมืองท้องถิ่น กล่าวคือเมื่อ พล.ต.จำลอง ได้ลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครในปี พ.ศ. 2528 กลุ่มรวมพลังได้เข้าไปช่วยณรงค์หาเสียงให้กับ พล.ต.จำลอง ซึ่งผลการเลือกตั้งปรากฏว่า พล.ต.จำลอง ประสบความสำเร็จได้รับชัยชนะได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ในเวลาต่อมากลุ่มรวมพลังได้พัฒนาขึ้นเป็นพรรคการเมืองที่มีชื่อว่า “พรรคพลังธรรม” ซึ่งมีสมณะโพธิรักษ์เป็นผู้ร่วมก่อตั้งอีกด้วย สมณะโพธิรักษ์ได้อธิบายว่า พล.ต.จำลอง “เป็นสื่อชักนำ” ให้ตัวท่านเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมือง (ยุทธชัย จอมพงษ์, 2549) และอธิบายเรื่องที่ชาวอโคกไปร่วมงานทางการเมืองกับ พล.ต.จำลอง ว่า

“ไม่เสียหาย ถ้าคนที่ไปทำงานกับคุณจำลองเป็นคนมีคุณธรรม การเมืองจะดีขึ้นไหม
อาตมาว่ามันน้อยไปต่างหาก คนมีคุณธรรมของชาวอโศกนี้ไปช่วยคุณจำลองน้อยไปจึงไปไม่
รอดเพราะอำนาจทางโลก โลภีย่่มากกว่าต่างหากแต่ไม่ได้หมายความว่า อโศกไปทั้งคณะ
สมณะก็ไปเล่นการเมือง ผู้ที่ปฏิบัติธรรมอยู่ใน ๆ ลึก ๆ ก็ไปเล่นการเมืองทั้งหมด แต่จะไปใน
ส่วนที่เขาชอบการเมืองอยู่เท่านั้น คนที่ชอบการเมืองมีอยู่จำนวนหนึ่งของชาวอโศกทั้งหมด”
(สมณะโพธิรักษ์, 2545)

การเข้ามาของ พล.ต.จำลอง พิจารณาได้ว่าสำนักสันติอโศกได้ “สร้างเครือข่ายทาง
สังคม” กับบุคคลที่มีชื่อเสียง และอำนาจอยู่ในช่วงเวลานั้นทำให้สังคมภายนอกเกิดการยอมรับ
สำนักสันติอโศกมากขึ้นหลังจากการประกาศไม่อยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม
การสร้างเครือข่ายทางสังคมนี้ได้เป็นประโยชน์ต่อการเคลื่อนไหวทางสังคม และการเคลื่อนไหว
ทางการเมืองของสำนักสันติอโศก

บทบาทในการเคลื่อนไหวทางสังคม

ในช่วงต้นปี พ.ศ. 2548 พล.ต.จำลอง และเครือข่ายภาคประชาชนรวมถึงสำนักสันติ
อโศกออกมาเคลื่อนไหวคัดค้านต่อต้านเมื่อนายเจริญ สิริวัฒนภักดี “ราชันน้ำเมา” ได้ตัดสินใจ
รวบรวมบริษัทในเครือจำนวนรวมกว่า 60 แห่งที่ส่วนใหญ่ประกอบธุรกิจสัมปทานผูกขาดผลิต
และจัดจำหน่ายสุรา เบียร์ และน้ำดื่มรวมเข้าด้วยกันภายใต้ชื่อ บริษัท ไทยเบฟเวอเรจส์ จำกัด
(มหาชน) หรือเบียร์ช้างเพื่อเข้าจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย (ตลท.)
การเคลื่อนไหวของสำนักสันติอโศกและเครือข่ายได้ทำให้คณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และ
ตลาดหลักทรัพย์ (ก.ล.ต.) ต้องยกเลิกการนำหุ้นบริษัท ไทยเบฟเวอเรจส์ จำกัด (มหาชน) เข้า
ตลาดหลักทรัพย์ฯ ในปีต่อมาบริษัท ไทยเบฟเวอเรจส์ จำกัด (มหาชน) ได้ย้ายไปจดทะเบียนใน
ตลาดหลักทรัพย์สิงคโปร์ (นพรัตน์ นิลประพัฒน์, 2561)

บทบาทในการเคลื่อนไหวทางการเมือง

เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ

ในเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ พ.ศ. 2535 พล.ต.จำลอง สมาชิกคนสำคัญของสำนักสันติอโศก
เป็นผู้ที่มีบทบาทอย่างมากโดยเป็น “แกนนำหลัก” ในการนำผู้ชุมนุมขับไล่ พล.อ.สุจินดา ครา
ประยูร นายกรัฐมนตรี ซึ่งในระยะแรก พล.ต.จำลอง เคลื่อนไหวในนามหัวหน้าพรรคพลังธรรม แต่
ในเวลาต่อมาได้ลาออกจากหัวหน้าพรรคเพื่อร่วมนำประชาชนชุมนุมประท้วง แม้ว่าพล.ต.จำลอง
จะลาออกจากหัวหน้าพรรคพลังธรรม แต่ก็เป็นที่รับรู้ของสาธารณะชนทั่วไปว่าพล.ต.จำลอง และ
พรรคพลังธรรมมีความสัมพันธ์ที่ “แนบแน่น” กับสำนักสันติอโศก “สถานะ” ดังกล่าวของ
พล.ต.จำลอง ได้ทำให้อาติธรรมของสำนักสันติอโศกจำนวนมากออกมารวมชุมนุมในท้องถนน

ร่วมกับประชาชนกลุ่มต่าง ๆ โดยมี พล.ต.จำลอง เป็น “แม่ทัพ” ซึ่งญาติธรรมของสำนักสันติอโศก บางคนได้รับบาดเจ็บจากการชุมนุมเคลื่อนไหว (วัชร เพ็ชรทอง, 2535) อย่างไรก็ตามในส่วนของ นักบวชสำนักสันติอโศกนั้นไม่ได้มีการเคลื่อนไหวหรือแสดงบทบาทอย่างชัดเจนต่อสถานการณ์ทางการเมืองในห้วงเวลานั้น เหตุการณ์พฤษภาทมิฬยุติลงด้วยการที่ พล.ต.จำลอง และ พล.อ.สุจินดา เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ในคืนวันที่ 20 พฤษภาคม พ.ศ. 2535 และต่อมาในวันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ. 2535 พล.อ.สุจินดา ได้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และนายอาทิตย์ อุไรรัตน์ ประธานสภาผู้แทนราษฎรได้กราบบังคมทูลให้ทรงแต่งตั้งนายอานันท์ ปันยารชุน เป็นนายกรัฐมนตรีซึ่งในเวลาต่อมานายอานันท์ได้ประกาศยุบสภาและกำหนดการเลือกตั้งทั่วไปในวันที่ 12 กันยายน พ.ศ. 2535 (ลิขิต ธีรเวคิน, 2544)

การก่อตั้งพรรคเพื่อฟ้าดิน

หลังจากเหตุการณ์พฤษภาทมิฬพบบทบาทการเคลื่อนไหวทางสังคมของสำนักสันติอโศกก็ “เงียบ” ลงไปจนกระทั่งในพ.ศ. 2543 สำนักสันติอโศกได้ก่อตั้งพรรคการเมืองภายใต้ชื่อ “พรรคเพื่อฟ้าดิน” โดยการก่อตั้งพรรคดังกล่าวมีการตั้งข้อสังเกตว่าเป็นพรรคพลังธรรมในอดีต เพราะแกนนำพรรคส่วนใหญ่ เช่น นายไชยวัฒน์ ลินสุวงศ์ นายสุนัย เศรษฐบุญสร้าง ล้วนย้ายมาจากพลังธรรม โดยมีชาวอโศกของสมณะโพธิรักษ์เป็นฐานเสียงสำคัญโดยเฉพาะ พล.ต.จำลองอดีตหัวหน้าพรรคพลังธรรมและที่ปรึกษานายทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี ในขณะนั้นก็มารับตำแหน่งที่ปรึกษาพรรคเพื่อฟ้าดิน (ชัยฤทธิ์ ยนเปี่ยม, 2562) อย่างไรก็ตาม ในช่วงแรกชาวอโศกไม่เห็นด้วยกับการตั้งพรรคแต่ภายหลังก็ได้สนับสนุนการตั้งพรรค โดยสมณะโพธิรักษ์ได้อธิบายว่าตัวท่านเป็นที่ปรึกษาและคอยให้คำแนะนำในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งสอดคล้องกับ ร.ต.แซมดิน เลิศบุศย์ เลขาธิการพรรคได้อธิบายว่าสมณะโพธิรักษ์ได้ให้คำแนะนำแก่พวกตนในการจัดทำนโยบายพรรค (ยุทธชัย จอมพงษ์, 2549) สมณะโพธิรักษ์ได้อธิบายเรื่องการดำเนินงานของพรรคเพื่อฟ้าดินว่า

“พรรคเรายังเป็นพรรคเล็กจึงไม่ประสานกับกลุ่มอื่นเพราะส่วนใหญ่ยังเป็นทุนนิยมเราอาจจะถูกกลืน เราทำงานของเราฝึกฝนตัวเอง การเมืองกับการศาสนาเป็นเรื่องเดียวกัน ศาสนาเกิดมาเพื่อช่วยมนุษยชาติ งานการเมืองก็เพื่อช่วยประชาชน...” (สงกรานต์ จอมศรี, 2556)

พรรคเพื่อฟ้าดินได้ดำเนินกิจกรรมทางการเมืองที่ชัดเจนในการเลือกตั้ง พ.ศ. 2544 มีพรรคการเมืองส่งผู้สมัครรับเลือกตั้ง จำนวน 43 พรรค พรรคเพื่อฟ้าดินไม่ได้ส่งสมาชิกลงสมัครรับเลือกตั้ง ในการเลือกตั้ง พ.ศ. 2548 มีพรรคการเมืองส่งผู้สมัครรับเลือกตั้ง จำนวน 25 พรรค พรรคเพื่อฟ้าดินไม่ได้ส่งสมาชิกลงสมัครรับเลือกตั้ง ในการเลือกตั้งพ.ศ. 2550 มีพรรคการเมืองส่งผู้สมัครรับเลือกตั้ง จำนวน 31 พรรค พรรคเพื่อฟ้าดินไม่ได้ส่งสมาชิกลงสมัคร

รับเลือกตั้ง ในการเลือกตั้ง พ.ศ. 2554 มีพรรคการเมืองส่งผู้สมัครรับเลือกตั้ง จำนวน 34 พรรค ในการเลือกตั้งครั้งนี้พรรคเพื่อฟ้าดินได้ส่งสมาชิกลงสมัครรับเลือกตั้งทั้งสองระบบ คือ แบบบัญชีรายชื่อ จำนวน 1 คน คือ นางแก่นฟ้า แสนเมือง ส่วนแบบแบ่งเขตเลือกตั้ง จำนวน 157 คน รวมทั้งหมด 158 คน เหตุผลที่พรรคเพื่อฟ้าดินส่งสมาชิกลงสมัครรับเลือกตั้งในครั้งนี้ เพราะไม่ต้องการให้พรรคถูกยุบตามระเบียบของคณะกรรมการการเลือกตั้งที่กำหนดให้พรรคการเมืองจะต้องส่งสมาชิกลงสมัครรับเลือกตั้ง (สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง, 2555) พรรคเพื่อฟ้าดินที่ก่อตั้งโดยสำนักสันติอโศกนี้นั้นสามารถจัดได้ว่าเป็น “พรรคการเมืองขนาดกลาง” โดยพิจารณาจากรายงานจำนวนสมาชิกพรรคการเมืองของสำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้งที่แสดงให้เห็นว่าใน พ.ศ. 2557 พรรคเพื่อฟ้าดินมีสมาชิกพรรคทั้งสิ้น 16,467 คน (สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง, 2558) อย่างไรก็ตามใน พ.ศ. 2562 พรรคเพื่อฟ้าดินได้สิ้นสภาพความเป็นพรรคการเมืองตามประกาศคณะกรรมการการเลือกตั้ง (ประกาศคณะกรรมการการเลือกตั้ง เรื่องการสิ้นสภาพความเป็นพรรคการเมืองของพรรคการเมืองที่จัดตั้งหรือเป็นพรรคการเมืองตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2550, 2562)

การเคลื่อนไหวช่วงวิกฤติการณ์การเมืองไทย

ในสมัยรัฐบาลนายทักษิณ ชินวัตร (พ.ศ. 2544 - 2549) สำนักสันติอโศกได้มีบทบาทอีกครั้งเนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างนายทักษิณกับพล.ต.จำลองนั้นมีความ “แนบแน่น” และ “ลึกซึ้ง” เป็นอย่างมากโดยในส่วนของ พล.ต.จำลอง นั้นเป็น “ผู้ชักนำ” ให้นายทักษิณเข้าสู่วงการเมือง (วัลยา ภูภิญญา, 2544) และในเวลาต่อมา พล.ต.จำลอง ได้เชิญนายทักษิณให้เข้ารับตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศในสมัยรัฐบาลนายชวน หลีกภัย ซึ่ง นายทักษิณก็ตอบรับการเชิญของ พล.ต.จำลอง และเข้ารับตำแหน่งรัฐมนตรีใน “โควตา” พรรคพลังธรรม นายทักษิณเข้ารับตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศในรัฐบาลนายชวน หลีกภัย ในวันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2537 และในปีต่อมา พล.ต.จำลอง ได้ผลักดันนายทักษิณให้รับตำแหน่งหัวหน้าพรรคพลังธรรม พล.ต.จำลอง มีภาพของการเป็นผู้ที่สนับสนุนนายทักษิณเรื่อยมาจนกระทั่งเขาได้วางมือในสนามการเมืองใหญ่และได้หวนกลับมาสู่การเมืองท้องถิ่นอีกครั้งโดยลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครในพ.ศ. 2539 แต่ พล.ต.จำลอง ไม่สามารถชนะการเลือกตั้งได้เหมือนในอดีต เมื่อเป็นฝ่ายพ่ายแพ้การเลือกตั้งไปอย่างขาดลอยโดยแพ้ให้แก่นายพิจิตต รัตตกุล จากนั้นมาบทบาททางการเมืองของ พล.ต.จำลองก็ค่อย ๆ ลดลงโดย พล.ต.จำลอง ได้ดำเนินกิจกรรมใหม่คือการก่อตั้ง “โรงเรียนผู้นำ” ที่จังหวัดกาญจนบุรี อย่างไรก็ตามหลังจากห่างหายไปจากการเมืองไทยหลายปี พล.ต.จำลอง ได้กลับมาทำงานให้กับผู้ที่ตนเคยยกตำแหน่งหัวหน้าพรรคให้โดยรับตำแหน่งที่ปรึกษานายกรัฐมนตรีด้านพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในรัฐบาลนายทักษิณ พล.ต.จำลอง ได้ผลักดันให้เกิดหน่วยงานที่ทำงานด้าน “คุณธรรม” ขึ้นคือ “ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาแผ่นดิน

เชิงคุณธรรม” เป็นหน่วยงานอิสระ โดย พล.ต.จำลอง ดำรงตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการศูนย์ฯ เป็นคนแรก (ยุพดี วิภัติภูมิประเทศ, 2558) ความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างนายทักษิณกับ พล.ต.จำลอง นั้นยังปรากฏให้เห็นเมื่อถึงคราวที่มิตร “ตกทุกซี้ได้ยาก” กล่าวคือ พล.ต.จำลอง และนายแพทย์เสม พริ้งพวงแก้วได้รวบรวมรายชื่อประชาชนเพื่อสนับสนุนนายทักษิณให้หลุดพ้นจาก “คดีชุกหุ้ม” และให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีต่อไปมีประชาชนมาลงชื่อจำนวน 500,000 คน ในจำนวนนี้เป็นชาวอีสาน 120,000 คน (บุญร่วม เทียมจันทร์, 2544); (สุรเกียรติ์ จักรธรานนท์, 2550)

ในส่วนของสำนักสันตติโศกนี้นายทักษิณมีความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็น “ทางการ” แตกต่างจากที่นายทักษิณแสดงออกกับ พล.ต.จำลอง แต่อย่างไรก็ตามก็สามารถกล่าวได้ว่าเป็น ความสัมพันธ์ที่จัดได้ว่า “พิเศษ” พิจารณาได้จากเหตุการณ์ที่นายทักษิณได้ “ไปมาหาสู่” โดย เดินทางไปที่พุทธสถานของสำนักสันตติโศกในหลายจังหวัดอยู่บ่อยครั้งในช่วงดำรงตำแหน่ง นายกรัฐมนตรี เริ่มต้นจากในวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2544 นายทักษิณได้เดินทางมาเยี่ยม เยียนชาวโศกที่หมู่บ้านราชธานีโศก จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งนับเป็นครั้งแรกของชาวโศกที่มี ผู้นำของประเทศมาเยี่ยมเยียน (บัณฑิต ศิริรักษ์โสภณ, 2559) ต่อมาในวันที่ 23 เมษายน พ.ศ.2547 ชาวโศกก็ได้ให้การต้อนรับนายทักษิณอีกครั้งที่ 2 มาพักค้างคืนในหมู่บ้าน ชุมชนวัฒนธรรมศิระขอโศก จังหวัดศรีสะเกษ พร้อมคณะรัฐมนตรีอีกหลายคนหลังจากออก ตรวจเยี่ยมการทำงานของจังหวัดต่าง ๆ ในภาคอีสานหรือที่เรียกว่า “ทัวร์นภมลิน” (สมณะนิพนธ์ ฉันทโส, 2562) กล่าวได้ว่านายทักษิณและสำนักสันตติโศกนั้นมีสายสัมพันธ์ที่ แนบแน่นโดยมี พล.ต.จำลอง เป็นตัวประสาน อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ระหว่างนายทักษิณ กับ พล.ต.จำลอง และสำนักสันตติโศกเริ่ม “สะดุด” เมื่อถึงในช่วงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2547 เนื่องจากนายทักษิณประกาศว่าจะเข้าทำการซื้อหุ้นในสโมสรฟุตบอลลิเวอร์พูลของอังกฤษ จำนวน 30 เปอร์เซ็นต์ คิดเป็นเงินจำนวน 4,600 ล้านบาท โดยรัฐบาลจะทำการซื้อหุ้นในนาม ประเทศไทย ก่อนที่แผนการใหญ่ในการระดมทุนด้วยการออกสลากกินแบ่งรัฐบาลโดยมีเงิน รางวัลสูงถึง 1,000 ล้านบาทจะตามมา ต่อด้วยการให้การศึกษาแห่งประเทศไทยเป็นเจ้าภาพใน การเข้าไปลงทุนครั้งนี้ ซึ่งการประกาศดังกล่าวทำให้มีกระแสออกมาต่อต้านเป็นอย่างมาก จากหลายกลุ่ม ในขณะที่สมณะโพธิรักษ์เจ้าสำนักสันตติโศกได้ออกมาเคลื่อนไหวด้วยเช่นกัน โดยเขียนจดหมายถึงนายทักษิณ ลงวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2547 แสดงความไม่เห็นด้วยต่อ ประเด็นดังกล่าว ทำให้ในเวลาต่อมา นายทักษิณต้องประกาศยุติโครงการดังกล่าวเนื่องจากมี กระแสคัดค้านจากสังคมอย่างหนัก (ภิญโญ ไตรสุริยธรรมา (บรรณาธิการ), 2547)

ความสัมพันธ์ระหว่างนายทักษิณกับ พล.ต.จำลอง และสำนักสันตติโศกได้ดำเนินมาถึง “จุดแตกหัก” เมื่อเกิด “กรณีการขายหุ้นชินคอร์ป” กล่าวคือในวันที่ 23 มกราคม พ.ศ. 2549 ตระกูลชินวัตรและตามาพงศ์ขายหุ้นที่ครอบครองอยู่ทั้งหมดในกลุ่มบริษัท ชิน คอร์ปอเรชั่น จำกัด ให้แก่บริษัท เทมาเส็ก โฮลดิ้งส์ ซึ่งเป็นกองทุนเพื่อการลงทุนของรัฐบาลสิงคโปร์ โดยขาย

หุ้นรวมมูลค่าทั้งสิ้นกว่า 73,000 ล้านบาท การขายหุ้นดังกล่าวทำให้มีการวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวางและมีผู้ออกมาคัดค้านเป็นจำนวนมากซึ่งหนึ่งในนั้นคือ พล.ต.จำลอง โดยได้เขียนจดหมายเปิดผนึกถึงนายทักษิณในวันที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2549 แสดงการคัดค้านต่อกรณีดังกล่าว การคัดค้านการขายหุ้นบริษัท ชิน คอร์ปอเรชั่น จำกัด เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือในวันที่ 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549 ได้มีกลุ่มผู้ชุมนุมที่นำโดยนายสนธิ ลิ้มทองกุลได้ชุมนุมภายใต้ภารกิจ “กู้ชาติ” ที่ลานพระบรมรูปทรงม้า และมีการเดินขบวนไปถวายฎีกาที่สำนักกราชเลขาธิการ พระบรมมหาราชวัง ขณะเดียวกันทางด้านองค์กรเอ็นจีโอองค์กรพัฒนาเอกชนก็ได้จัดตั้ง “พันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (พธม.)” ขึ้นในวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549 เพื่อเคลื่อนไหวกดดันให้รัฐบาลลาออก เปิดทางให้มีการปฏิรูปการเมืองและเข้าร่วมการเคลื่อนไหวกับนายสนธิ ลิ้มทองกุล ซึ่งต่อมาในวันที่ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549 ได้มีการแถลงข่าวเปิดตัวพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (ธนาพล อิวสกุล, 2550) ในส่วนของสำนักสันติอโศกนั้นได้มีมติที่จะเข้าร่วมชุมนุมกับกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย ในวันที่ 19 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549 พล.ต.จำลองและสำนักสันติอโศกได้มีแถลงการณ์เข้าร่วมชุมนุมกับพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย ซึ่งการที่สำนักสันติอโศกตัดสินใจเข้าร่วมชุมนุมกับกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยนั้นมีชาวอโศกบางส่วนไม่เห็นด้วยและเห็นว่าเป็นการตัดสินใจทางการเมืองโดยกลุ่มผู้นำเพียงไม่กี่คนซึ่งค่อนข้างขาดความเป็นประชาธิปไตย และชาวอโศกบางส่วนมีความรู้สึก “กลักรสใจ” ที่ต้องตัดสินใจไปร่วมชุมนุมทั้ง ๆ ที่ในจิตใจของชาวอโศกจำนวนไม่น้อยยังคง “นิยมชมชอบ” และรักใคร่เอ็นดูนายทักษิณอยู่ เหตุการณ์นี้ได้นำไปสู่การประกาศแยกตัวออกไปของชาวอโศกจำนวนหนึ่ง ถือเป็นเหตุการณ์ที่ก่อให้เกิดความรำลึกในหมู่ชาวอโศกมากที่สุด (สุเรียร จักรธรานนท์, 2550)

การชุมนุมของสำนักสันติอโศกร่วมกับกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยได้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องโดยมีการเคลื่อนไหวในลักษณะต่าง ๆ อย่างเข้มข้นโดยปราศจากมารุนแรงจนถึงวันที่นายทักษิณประกาศยุบสภาในวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549 เพื่อให้มีการเลือกตั้งใหม่ในวันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2549 การชุมนุมของกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยที่บริเวณทำเนียบรัฐบาลจึงได้ยุติลง อย่างไรก็ตามกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยยังเห็นว่าการยุบสภาและให้มีการเลือกตั้งใหม่นั้นเป็น “เครื่องมือชักพอกตัวเอง” จึงยังชุมนุมขับไล่ นายทักษิณให้ออกจากตำแหน่งอย่างไม่มีเงื่อนไขและต้องการ “ให้เกิดกระบวนการปฏิรูปการเมืองครั้งที่ 2” ก่อนที่จะจัดให้มีการเลือกตั้งใหม่ โดยจัดให้มีการชุมนุมใหญ่ที่สนามหลวงในวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549 การเคลื่อนไหวขับไล่ นายทักษิณของพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยยังคงดำเนินต่อไปทั้งโดยการจัดกิจกรรมชุมนุมขับไล่และกิจกรรมอื่น ๆ การปฏิเสธไม่ยอมรับการเลือกตั้งจากพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยนอกจากนั้นพรรคฝ่ายค้านในขณะนั้นยัง “บอยคอต” การเลือกตั้งโดยการไม่ส่งผู้สมัครลงเลือกตั้ง อย่างไรก็ตามผลการเลือกตั้งในวันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2549 ปรากฏว่าพรรคไทยรัก

ไทยที่มีนายทักซิมเป็นหัวหน้าพรรคยังคงได้รับคะแนนเสียงข้างมากในผลการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อ แต่ในหลายพื้นที่ที่เกิดปรากฏการณ์ “ไม่เอาทักซิม” ด้วยการที่ผู้สมัครจากพรรคไทยรักไทยได้คะแนนน้อยกว่าผู้ไม่ออกเสียงและบัตรเสีย แต่ในท้ายที่สุดการเลือกตั้งครั้งนี้ก็ถูก “ตุลาการภิวัตน์” โดยศาลรัฐธรรมนูญพิพากษาให้เป็น “โมฆะ” และได้มีพระราชกฤษฎีกาให้มีการเลือกตั้งใหม่ในวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2549 การเคลื่อนไหวขับไล่ นายทักซิมของพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยสิ้นสุดลงเมื่อ “กองทัพภิวัตน์” เกิดการรัฐประหารฉีกรัฐธรรมนูญในวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2549 โดย “คณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.)” ก่อนวันที่จะมีการชุมนุมอย่างยืดเยื้อของกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย และเครือข่ายในวันที่ 20 กันยายน พ.ศ. 2549 เหตุการณ์การชุมนุมเคลื่อนไหวขับไล่ นายทักซิมและรัฐบาลของสำนักสันติอโศกพร้อมกับพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยพิจารณาได้ว่ามี “เอกภาพ” เป็นอย่างมากเมื่อเทียบเคียงกับการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่ผ่านมาของสำนักสันติอโศก กล่าวคือการชุมนุมในครั้งนี้มีทั้งบรรพชิตและฆราวาสของสำนักสันติอโศกเข้าร่วมชุมนุม ในฝ่ายบรรพชิตมีสมณะโพธิรักษ์เจ้าสำนักเป็นผู้นำมีนักบวช “ลูกวัด” ทั้งหมดและญาติธรรมของสำนักสันติอโศกเป็นผู้ตาม และมี พล.ต.จำลอง ที่มีตำแหน่งเป็นหนึ่งในแกนนำหลักของพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยเป็นตัวเชื่อมประสานการเคลื่อนไหวของสำนักสันติอโศกกับพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย

การเคลื่อนไหวทางสังคมของสำนักสันติอโศกยังปรากฏเด่นชัดอีกหลายเหตุการณ์ กล่าวคือ ใน พ.ศ. 2551 ร่วมการชุมนุมขับไล่รัฐบาลนายสมัคร สุนทรเวช และรัฐบาลนายสมชาย วงษ์สวัสดิ์ ใน พ.ศ. 2554 ได้เกิดเหตุการณ์กรณีความขัดแย้งเรื่องเขาพระวิหารระหว่างไทยกับกัมพูชาขึ้น สำนักสันติอโศกได้เข้าร่วมชุมนุมกับกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยเพื่อเรียกร้องต่อรัฐบาลนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ให้ทำตามมติของกลุ่มซึ่งต่อมานายไชยวัฒน์ สิ้นสุวงศ์ศิษย์คนสำคัญของสมณะโพธิรักษ์ได้เป็นแกนนำหลักในการก่อตั้งกลุ่ม “เครือข่ายคนไทยหัวใจรักชาติ” และพัฒนาเป็นกลุ่ม “เครือข่ายพลังแผ่นดิน” ได้ชุมนุมประท้วงที่หน้าทำเนียบรัฐบาลเพื่อคัดค้านกรณีพิพาทเขาพระวิหาร และเรียกร้องให้รัฐบาลช่วยเหลือคนไทยที่ถูกทางการกัมพูชาจับกุมโดยมีสมณะและญาติธรรมชาวอโศกเป็นกลุ่มผู้ชุมนุมหลักในการเคลื่อนไหว ในเวลาต่อมารัฐบาลได้ประกาศยุบสภา และกำหนดให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในวันที่ 3 กรกฎาคม พ.ศ. 2554 พรรคเพื่อฟ้าดิน ซึ่งเป็นพรรคการเมืองของสำนักสันติอโศก ได้ส่งผู้สมัครลงเลือกตั้งทั้งในระบบบัญชีรายชื่อและแบบแบ่งเขต รวมทั้งหมด 158 คน โดยพรรคจับสลากได้หมายเลข 18 และทางพรรคได้ออกป้ายหาเสียง “อย่าปล่อยสัตว์เข้าสภา” เป็นการณรงค์ให้กาช่องไม่ประสงค์ลงคะแนนในบัตรเลือกตั้งร่วมกับกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (วัชรฯ ไชยสาร, 2555) ในพ.ศ. 2555 กลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยและเครือข่ายได้ชุมนุมเพื่อคัดค้านการผ่านร่าง

พระราชบัญญัติว่าด้วยความปรองดองแห่งชาติ ที่ลานพระบรมรูปทรงม้า การชุมนุมในครั้งนี้ สำนักสันตติโคกนาโดยสมณะโพธิรักษ์ได้เข้าร่วมชุมนุมด้วย ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2555 สำนักสันตติโคกได้มีบทบาทอีกครั้งในการร่วมชุมนุมกับ “องค์การพิทักษ์สยาม” และภาคีเครือข่าย โดยวัตถุประสงค์ของการชุมนุมคือ “ขับไล่รัฐบาลยิ่งลักษณ์” ในการชุมนุมครั้งนี้สมณะโพธิรักษ์ถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจยิงแก๊สน้ำตาใส่จนได้รับบาดเจ็บ (สำนักข่าวอิศรา, 2563) ใน พ.ศ. 2557 สำนักสันตติโคกได้ร่วมชุมนุมกับกลุ่ม “คณะกรรมการประชาชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงปฏิรูปประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์แบบอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (กปปส.)” เพื่อขับไล่รัฐบาลนางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร จนนำมาสู่การรัฐประหารฉีกรัฐธรรมนูญในวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 โดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.)

การเคลื่อนไหวทางสังคมและการเคลื่อนไหวทางการเมืองของสำนักสันตติโคกได้มีส่วนที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นในสังคมไทยในหลายเหตุการณ์ การเคลื่อนไหวดังกล่าวได้รับการวิพากษ์วิจารณ์จากประชาชนในสังคมมีทั้งส่วนที่เห็นว่าเหมาะสมและในส่วนที่เห็นว่าไม่เหมาะสม อย่างไรก็ตามสำนักสันตติโคกก็ยังคงแสดงบทบาทในการเคลื่อนไหวทางสังคมและการเคลื่อนไหวทางการเมืองอยู่จนถึงในปัจจุบัน

สรุป

สำนักสันตติโคกมีฐานะเป็นส่วนหนึ่งในสถาบันทางศาสนาของสังคมไทยโดยมีการก่อตั้งมายาวนานเกือบ 50 ปี เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางศาสนาใหม่ (New Religions Movements) ซึ่งนอกจากเป็นหนึ่งในสถาบันทางศาสนาที่เป็นสถาบันทางสังคมหนึ่งที่ปฏิบัติหน้าที่มีบทบาทต่อสถาบันทางสังคมอื่น ๆ ยังพิจารณาได้ว่าสำนักสันตติโคกเป็นกลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement) กลุ่มหนึ่งที่มีบทบาทและสัมพันธ์กับการเมืองไทยมาหลายทศวรรษโดยมีสมณะโพธิรักษ์เจ้าสำนักเป็นผู้นำฝ่ายบรรพชิต และมี พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ลูกศิษย์คนสำคัญของสมณะโพธิรักษ์เป็นผู้นำฝ่ายฆราวาส ตัวเจ้าสำนักคือสมณะโพธิรักษ์และ พล.ต.จำลอง ตลอดจนจิตวิญญาณของสำนักสันตติโคกที่มี “วิถีคิด” ที่เป็นอิสระจากอำนาจที่เป็นทางการของการปกครองคณะสงฆ์ไทย เนื่องจากสำนักสันตติโคกประกาศไม่ขึ้นต่อคณะสงฆ์ไทย และด้วยความเป็นอิสระดังกล่าวทำให้สำนักสันตติโคกสามารถผลิตวาทกรรมโดยการสร้างชุดเหตุผลที่อาศัย “การตีความ” จากหลักธรรมในพุทธศาสนาโดยอธิบายว่า “ศาสนากับการเมือง” นั้นมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์แยกขาดจากกันไม่ได้ซึ่งเป็นเหตุผลที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวทางสังคมของสำนักสันตติโคกอย่างต่อเนื่อง บทบาทในการเคลื่อนไหวทางสังคมของสำนักสันตติโคกมีที่มาจากการจัดตั้งเป็นองค์กรทางศาสนาที่มีการจัดโครงสร้างองค์กรโดยแบ่ง “สถานภาพและบทบาท” ในองค์กรอย่างชัดเจนกล่าวคือมีสมณะโพธิรักษ์อยู่ในลำดับสูงสุดเป็นเจ้าสำนัก มีนักบวชเณรทั้งชายและหญิง และมีจิตวิญญาณ มีการประกอบพิธีกรรม ประเพณี เทศกาลต่าง ๆ ซึ่งพิจารณาได้ว่าเป็น “เครื่องมือ” ในการสร้างอุดมการณ์ทั้งทางศาสนาและ

อุดมการณ์ทางสังคมต่าง ๆ ในลักษณะ “พุทธศาสนาแบบอโศก” พิธีกรรมของสำนักสันตติโศก ได้สร้างระเบียบวินัย ตลอดจนความสามัคคีกลมเกลียวขึ้นในหมู่ญาติธรรมชาวอโศก การเคลื่อนไหวทางสังคมในหลายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นเกิดขึ้นจากการที่สมาชิกสำนักสันตติโศกรวมตัวกันเป็นองค์กรที่ดำเนินกิจกรรมทางศาสนาควบคู่ไปกับการดำเนินกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางสังคมโดยมีพรรคเพื่อฟ้าดินเป็นกลไกสำคัญ มีการจัดตั้งขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เข้มแข็งอย่างเป็นระบบโดยขบวนการนี้มีวิวัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน มีรูปแบบและลักษณะของการเคลื่อนไหวที่เป็น “เครือข่าย” ชาวอโศกที่กระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย ผสมผสานกับพลังของเครือข่ายพันธมิตรแนวร่วมที่ชาวอโศกมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคล ชุมชน ตลอดจนกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองต่าง ๆ ที่มีแนวทางเดียวกัน โดยจุดประสงค์ของขบวนการคือต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองไทยให้เป็นไปตามเป้าหมายของกลุ่มตน ซึ่งการสร้างเครือข่ายทางสังคมทำให้การเคลื่อนไหวของสำนักสันตติโศกเกิดประสิทธิผลมากกว่าการเคลื่อนไหวเพียงลำพังเฉพาะกลุ่มของตน

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาการเคลื่อนไหวทางสังคมของสำนักสันตติโศกควรศึกษาเพิ่มเติมในเรื่องรูปแบบ (Patterns) และลักษณะ (Type) ของขบวนการตลอดจนวิเคราะห์วิวัฒนาการ (Development) และกลยุทธ์ (Strategy) ที่ขับเคลื่อนขบวนการ นอกจากนั้นยังควรวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม (Social Network Analysis) ของสำนักสันตติโศกในการมีส่วนร่วมเคลื่อนไหวทางสังคมแต่ละทศวรรษในรอบ 40 ปีที่ผ่านมา และศึกษาการเคลื่อนไหวทางสังคมในปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการชุมชนบุญนิยมสันตติโศก. (2551). ชุมชนบุญนิยมสันตติโศก. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: อุษากการพิมพ์.
- ชัยฤทธิ์ ยนเปี่ยม. (2562). พรรคเพื่อฟ้าดิน การเมืองบุญนิยมของ "จำลอง" ที่ต้องแนะนำ "ทักษิณ". เรียกใช้เมื่อ 26 ธันวาคม 2562 จาก <https://asoke.info/Sanasoke/sa271/119.html>
- ทีมงานชาวอโศก. (2557). “งานมหาปวารณา’ 57” ครั้งที่ 32 ฉลอง 80 ปีชีวิตชัย พ่อครูสมณะโพธิรักษ์ 30 ปีปฐมอโศกวันที่ 6-9 พฤศจิกายน 2557 ณ ชุมชนบุญนิยมปฐมอโศก จ.นครปฐม”. สารอโศก, 35(1), 4-17.
- เทิดธรรม ทรงไทย. (2551). ข้าฯ คือ...นักรบประชาชน. กรุงเทพมหานคร: กรีน-ปัญญาญาณ.
- ธนาพล อิวสกุล. (2550). แกะรอยพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย: ผู้ออกบัตรเชิญให้คณะรัฐประหาร. ใน ธนาพล อิวสกุล และคนอื่น ๆ (กองบรรณาธิการ) รัฐประหารเพื่อ

- ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (หน้า 296).
กรุงเทพมหานคร: ฟาเดียวก้น.
- นพรัตน์ นิลประพัฒน์. (2561). ความสัมพันธ์ของภาพลักษณ์องค์กรและกลยุทธ์การสื่อสาร
เพื่อให้เกิดประสิทธิผลที่มีต่อความภักดีในตราสินค้าของผู้บริโภคเครื่องดื่มเบียร์ช้าง.
ใน วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัย
ศิลปากร.
- นาวาบุญนิยม. (2553). งานสารานุกรมพุทธศาสตร์. พ.ศ. 2553. ศรีเมืองสุโขทัย (อย่านึกว่าแก่นะ).
สารอโศก, 30(3), 15-22.
- บรูม ลีโอนาร์ด และเชคสไนค ฟิลิปส์. (2509). พฤติกรรมร่วม. (ประเสริฐ แยมกลิ่นฟุ้ง, ผู้แปล).
พระนคร: สภาวิจัยแห่งชาติ.
- บัณฑิต ศิริรักษ์โสภณ. (2559). “บุญนิยม”:จริยธรรมทางเศรษฐกิจกับการขับเคลื่อนทางสังคม
ของชาวอโศก. ใน วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต สาขาวิชา
มานุษยวิทยา. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- บุญร่วม เทียมจันทร์. (2544). คติประวัติศาสตร์ นายกฯ ทักษิณชนะคดีชุกหนัน.
กรุงเทพมหานคร: หจก.วีเจ พรินติ้ง จำกัด.
- ประกาศคณะกรรมการการเลือกตั้ง เรื่องการสืบสภาพความเป็นพรรคการเมืองของพรรค
การเมืองที่จัดตั้งหรือเป็นพรรคการเมืองตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่า
ด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2550. (2562). ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 136 ตอนที่ 53 ก
หน้า 1-2 (22 เมษายน 2562).
- ภิญโญ ไตรสุริยธรรมา (บรรณาธิการ). (2547). เช็กบิล. กรุงเทพมหานคร: openbooks.
- มูลนิธิธรรมสันติ. (2555). สัจจะแห่งชีวิตของสมณะโพธิรักษ์ ภาค 3 "ชาวอโศก" เพื่อมวล
มนุษยชาติ. กรุงเทพมหานคร: อู่การพิมพ์.
- ยุทธชัย จอมพงษ์. (2549). แนวคิดทางการเมืองของจากตัวสมณะโพธิรักษ์. ใน วิทยานิพนธ์
รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ยุพดี วิภาติภูมิประเทศ. (2558). การสื่อสารทางการเมืองของพลตรีจำลอง ศรีเมือง ศึกษาในช่วง
เวลาระหว่างปี พ.ศ. 2523-2553. ใน ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาสื่อสาร
การเมือง. วิทยาลัยสื่อสารการเมือง มหาวิทยาลัยเกริก.
- ลิขิต อีรวะคิน. (2544). วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย. (พิมพ์ครั้งที่ 3).
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วัชร เพชรทอง. (2535). ราชดำเนิน ถนน 1,000 ศพ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บางหลวง.
- วัชร ไซยสาร. (2555). วิถุทางการเมืองไทย: เลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นการ
ทั่วไป 2550 กับ 2554. รัฐสภาสาร, 60(3), 56-86.

- วัลยา ภูภัยโย. (2544). ทักษิณ ชินวัตรตาดูดาวเท้าติดดิน. (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน.
- สงกรานต์ จอมศรี. (2556). การก่อกำเนิดและการดำเนินการอยู่ของพรรคเพื่อฟ้าดิน. ใน วิทยานิพนธ์ รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สมณะนิกนบ ฉันทโส. (2562). รายงานจากพุทธสถาน. เรียกใช้เมื่อ 14 ธันวาคม 2562 จาก <http://www.asoke.info/Sanasoke/sa270/084.html>
- สมณะโพธิรักษ์. (2545). เหตุปัจจัยความเสื่อมแห่งสงฆ์: ขาดทิศทางโลกุตระธรรม. ใน พิทยา ว่องกุล วิกฤติศาสนายุคชนาธิปไตย: พุทธวิบัติ? (พิมพ์ครั้งที่ 2) (หน้า 89). กรุงเทพมหานคร: โครงการวิถีธรรม.
- สำนักข่าวอิศรา. (2563). เกาะติดสถานการณ์ชุมนุมองค์กรพิทักษ์สยาม. เรียกใช้เมื่อ 3 พฤษภาคม 2563 จาก <https://www.isranews.org/isranews-scoop/17827-monitor-pitaksiam.html>
- สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง. (2555). ข้อมูลสถิติการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2554. กรุงเทพมหานคร: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977) จำกัด.
- สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง. (2558). รายงานจำนวนสมาชิกพรรคการเมืองในรอบไตรมาส ไตรมาสที่ 4 (ต.ค.- ธ.ค.) ปีพ.ศ. 2557. เรียกใช้เมื่อ 6 กุมภาพันธ์ 2561 จาก http://www.ect.go.th/ect_th/Ewt_w3c/ewt_dl_link.php?nid=248
- สุรเชียร จักรธรรานนท์. (2550). สันติอโศก: สามทศวรรษที่ท้าทาย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน.
- เฮกิล่า โอรีน และมาเรีย เลนา. (2541). มองพระพุทธศาสนาด้วยสองตาเปิด (ขวัญ ก่อเอง ผู้แปล). กรุงเทพมหานคร: ฟาอภัย.